

POLITISKA IDEOLOGIER – konsensus eller konflikt

Vad är en ideologi?

Ordet *ideologi* är sammansatt av två grekiska ord som betyder ungefär bild (*idea*) och lära (*logos*). Det grekiska ordet *logos* betyder också *förnuft* och *ordning*. Fritt översatt så skulle ordet ideologi kunna betyda *en ordnad bild*. Människor har ordnat sig en bild. Bilden är logisk till sin uppbyggnad. Men är den därför sann? Och vad föreställer den?

Man brukar skilja på *livsåskådningar* och *samhällsåskådningar*. Till religiösa livsåskådningar räknar vi t.ex. kristendom, hinduism, buddhism, judendom och islam. Som ickereligiösa livsåskådningar kan nämnas humanism, existentialism och marxism. Livsåskådningarna representerar olika sätt att både formulera och svara på frågor om det mänskliga livet: varifrån kommer jag som människa, varför finns jag här på jorden, var hamnar jag när jag dör? Livsåskådningarna är ett slags ideologier i betydelsen ordnade bilder av det mänskliga livet.

Samhällsåskådningar är på samma sätt ideologier. Man är ”samhällsåskådare” och ser en bild av samhället. När man ser samhället på detta sätt är det svårt att inte koppla bilderna, åsikterna, till en uppfattning om vad som borde göras, politiken. Därför kallar vi samhällsåskådningarna för *politiska ideologier*.

Varför har vi olika åsikter?

Det finns inte två människor med exakt samma uppsättning åsikter. Några förklaringar till detta kan vara att vi människor har olika erfarenheter, att vi har annorlunda känslor inför det som vi är med om och att vi faktiskt går omkring och funderar var och en på sitt eget lilla sätt. Men människor kan ju vara

överens i vissa frågor och då kan det ibland kännas som om man är helt överens. Så upplevs det nog för vissa medlemmar i politiska partier.

Finns det grundläggande åsiktslikheter?

Man kan sortera människor efter deras åsikter i vissa bestämda frågor. Vi kan t.ex. tala om AIK-anhängare, om människor som tror på Kristus, om sådana som tycker om surströmming, osv.

Vi vet att åsikter påverkar varandra, både när det gäller olika åsikter som en människa har och åsikter som olika människor har. Åsikter som är mera grundläggande påverkar andra åsikter mer än tvärtom. Det går naturligtvis att dela in människor efter vilka grundläggande åsikter som de har. Men det betyder inte att alla människor med denna åsiktslikhet tycker likadant i alla frågor. Det betyder bara att de är lika varandra i vissa grundläggande åsikter.

Varför finns det olika politiska åsikter?

Det finns åtminstone två sätt att förklara att det finns olika politiska ideologier.

- A. Den ena förklaringen utgår från att människorna i ett samhälle har en grundläggande intressegemenskap och att den politiska oenigheten mer beror på olika sätt att tänka och förstå det komplicerade samhället (*konsensusteorin*, konsensus = samförstånd).
- B. Den andra förklaringen utgår från att människor, i t.ex. det svenska samhället, har olika intressen - ja till och med så att de befinner sig i grundläggande konflikt med varandra (*konfliktteorin*).

1. KONSENSUSTEORIN

Konsensussteorin påstår att alla människor i ett samhälle - hög som låg, rik som fattig - har grundläggande, gemensamma intressen som håller ihop hela samhället. Människor som tycker på detta sätt kan kallas för *konsensussteoretiker*. Ordet konsensus betyder samförstånd, samstämmighet, enighet. Det kan helt enkelt inte finnas ett samhälle om inte individerna skulle ha ett gemensamt intresse av att bevara detta samhälle, anser konsensussteoretikern.

Konsensussteoretikern ser *inte* en politisk ideologi som orsakad av maktavares behov av att skapa en tillrättalagd bild av samhället. Istället har människorna idéer om hur samhället hänger ihop, hur det fungerar. Att det finns olika politiska ideologier vittnar snarare om att människan ännu inte funnit sanningen om samhället, enligt konsensussteorin. Tidens debatt, tillsammans med sådant som t.ex. vetenskapliga forskningsresultat, kan skapa ett nytt sätt att se på saker och ting - en bättre sanning om samhällets sätt att fungera som i längden är nödvändig för samhällets fortbestånd, anser konsensussteoretikern.

Gemensamma värdeuppfattningar

För en konsensussteoretiker är enigheten om vissa värdeuppfattningar det som huvudsakligen håller ihop ett samhälle. Om och när vi inte längre är överens om sådana grundläggande värdeuppfattningar, rubbas balansen och konflikter uppstår. Sådana konflikter finns, enligt konsensussteoretikerna, t.ex. i länder där inbördeskrig pågår.

För att ett samhälle som t.ex. det svenska, skall fortsätta att fungera och ge sina medborgare det skydd och den trygghet som de önskar, så måste gemensamma värdeuppfattningar ständigt förstärkas och upprätthållas. Vissa delar av samhället - t.ex. familjen, skolan, polisen, kyrkan, föreningslivet - har i detta sammanhang en viktig funktion att fylla.

Ett samhälle är som en organism där de olika delarna är organ. Människorna spelar de nödvändiga rollerna i samhällssystemet. Vi är medlemmar och medborgare.

Samhället som ett system av roller

Föreställ dig samhället som ett "rollsystem". Tänk bort människorna. Kvar finns deras roller. Vi har exempelvis hemmafrurollen (vars innehavare lika gärna kunde vara en man), vi har chefsroller, polisroller och politikerroller. I detta perspektiv blir samhället en struktur. Konsensussteoretikern anser att man kan beskriva, förklara och i viss mån förutsäga samhället med hjälp av sådana strukturer.

Socialisationsprocessen - barnens funktionella fostran

För att samhället skall bevaras, så måste individerna *socialiseras* in i samhället. De för samhällets fortbestånd nödvändiga normerna, måste inpräntas i den uppväxande generationen. Barn och ungdom skall fostras! Normerna fungerar som regler för beteendet i de olika rollerna.

Beroende på vilken roll som man sannolikt kommer att ha som vuxen, fostras man in i olika "rollspel". Arbetare, lägre och högre tjänstemän, småföretagare och storföretagare - alla är de upplärda att leva sina liv i enlighet med vissa bestämda normer.

Hela denna procedur brukar strukturteoretiker kalla *socialisationsprocessen*.

Avvikande beteende

Samhället måste alltså ha vissa inbyggda "mekanismer" som garanterar att de förväntade beteendemönstren består. Dessa mekanismer kan vi kalla *sociala kontrollsystem*, t.ex. familj, skola, polis och rättsväsende. Genom dessa system upprätthåller samhället de nödvändiga normgränserna.

När man definierar avvikarna, så definierar man också sina egna normer. Samhället måste klargöra och definiera den "funktionella livsstilen". Samhället behöver sina avvikare som exempel på vad som inte kan tolereras. De som är intagna på fängelser gör alltså en god gärning för samhället, genom att visa andra hur det kan gå om bryter mot reglerna.

Stratifieringsprocessen - skapandet av funktionella skillnader

Social stratifikation eller social skiktning, är ett gemensamt drag i alla samhällen, enligt konsensusteorin. Den fyller en viktig funktion i samhällssystemet. Vissa samhällsuppgifter kräver mer än andra, t.ex. företagsledning och myndighetsutövning. Samhället måste motivera sina medlemmar att kämpa sig fram till dessa positioner. Alla har dock inte samma begåvning eller fallenhet. Därför måste samhället tillhandahålla belöningar för att uppmuntra de mest lämpade individerna att ta på sig de här uppgifterna. Belöningar är status och pengar. Den privilegierade gruppen av medborgare är nödvändig därför att den fyller en funktion i samhället. Ojämligheten är alltså funktionell, anser den som tänker i enlighet med konsensusteorin.

Social förändring som en organisk integration

Utvecklingen i samhället sker organiskt - precis som människans egen biologiska utveckling från foster till fullvuxen. Samhällsinstitutionerna - cellerna/organen - specialiserar sig. De blir beroende av varandra. Men samtidigt ökar sammanhållningen - konsensus. Historien är en process där samhällen integreras.

Det politiska livet - varför finns det olika åsikter enligt konsensusteorin?

Hur är det nu i den svenska politiken? Är riksdagsledamöterna i grund och botten mest överens och bråket bara gäller detaljer? En konsensusteoretiker skulle antagligen svara ja på sista frågan. Politik handlar inte i grunden om olika gruppintressen. Den handlar främst om olika vägar till ett ganska så gemensamt mål.

Våra politiker är alltså i princip överens om målet, enligt konsensusteorin. Men vägen till målet kan se olika ut. Dels så kan det vara lite av en smaksak vilken väg man väljer, dels så kan man ju ha olika åsikter om vad som är den effektivaste metoden att nå målet.

Ett exempel: På 80-talet kallade den dåvarande socialdemokratiska regeringen sin politik för "den tredje vägens ekonomiska politik". Efter valet 1991 bildades en fyrtiregering med M, Fp, C och KDS. Då fick den ekonomiska politiken namnet "den enda vägens politik". Konsensusteorin skulle nog förklara denna skillnad med att de två regeringarna har olika åsikter om vilken ekonomisk politik som är den mest effektiva. Målet är de däremot ganska så överens om - att skapa ett bättre Sverige.

2. KONFLIKTTEORIN

Konfliktteorin utgår från att det finns grundläggande konflikter i alla samhällen. Människor som tror på detta sätt kan kallas *konfliktteoretiker*. En konfliktteoretiker anser t.ex. att företagare och anställda i grunden har olika intressen. Men de olika intressekonflikterna som finns i samhället kan också beskrivas mer konkret. Konfliktteoretikerna ser då också att företagare, t.ex. i olika branscher, också har olika intressen och kämpar mot varandra, att lågutbildade arbetare och högutbildade tjänstemän också har olika intressen. Den enes bröd är den andres död: i världssamhället på global, regional och nationell nivå, säger konfliktteoretikern.

Konfliktteoretikerna menar att ideologier är uttryck för gruppers egenintresse. Socialismen är de fattigas och förtrycktas ideologi därför att den beskriver och förklarar samhället på ett sätt som dessa människor tjänar på. Liberalismen är de rikas ideologi. De rika makthavarna skapar vissa ideologier för att bevara och legitimera sin makt och sina privilegier. Många människor, som själva inte har så stor makt, blir lurade av makthavarnas ideologi och gör den t.o.m. till sin egen trosuppfattning.

Makt (se bild på sidan 6)

Ett av de viktigare delarna i konfliktteorin är begreppet *makt*. Makt definieras då på följande sätt: Makt har en person (eller grupp) genom sina reella sanktionsmöjligheter med vars hjälp en annan person (eller grupp) kan fås att medvetet eller omedvetet handla på ett sätt som strider mot denna människas (eller grupps) verkliga intressen. Sanktionerna gör det "instrumentellt" för människor att lyda makthavarna.

Det problematiska med ovanstående definition är vad som skall menas med "verkliga intressen". Är det en rökarens verkliga intresse att avkorta sitt liv med ett visst antal år? Fortsätter denne att röka för att det saknas kunskap om vilka rökningens skadeverkningar är? Eller gör rökaren det för att denne noga har vägt rökningens fördelar mot rökningens nackdelar och funnit fördelarna vara större?

Det finns fler sätt att beskriva makt: Makt är att faktiskt kunna tvinga människor till något som de inte vill göra. Makt är också att kunna hindra människor från att göra något som de vill göra eller få tillgång till något som de vill ha. Makten kan innehas av en eller flera personer över en eller flera andra. Makten legitimeras genom att vissa föreställningar upprätthålls. Makt bygger ytterst på fysiskt våld.

Makthavarna

Konfliktteoretikerna betonar skillnaden i makt mellan olika människor beroende på vilka positioner de innehar i samhället. De som har mest makt använder den för att gynna sig själva, sina familjer, släktingarna och vännerna. Den grupp som har störst makt använder sin makt i den ständigt pågående kampen om de knappa resurserna i samhället. Makthavarna skaffar sig mer resurser än de skulle ha haft om man "rättvist" hade bedömt värdet av deras insatser.

Människorna som tillhör maktgruppen är inte alltid själva medvetna om "medlemskapet". För att vi skall förstå detta, måste vi kunna föreställa oss att s.k. självbedrägeri existerar.

Om egenintresset är tillräckligt starkt, samt om det som man skulle kunna förlora är väldigt mycket värt, är det kanske inte så konstigt att man frestas att kalla sina egna intressen för nationens, företagets, Europas eller hela mänsklighetens. Makthavare säger ofta att de inte har någon betydande makt, utan att de istället agerar på uppdrag av "folket", "företaget" eller "organisationen".

Samhällsorganen gynnar makthavarna

Samhällets makthavare har möjlighet att styra resurser till sådana verksamheter som ytterst gynnar dem själva. De belönar t.ex. författare som har de "rätta" åsikterna (genom att i sina bokförlag ge ut deras böcker). Politiker som har "riktiga" idéer får också stöd (även om politikerna själva inte har en aning om att de uttrycker "sanningar" som ytterst gynnar makthavarna).

En del åsikter och idéer kallas "vetenskap" - t.ex. universitetsämnet nationalekonomi. Genom dessa "vetenskaper" bibringas folket uppfattningar som gör att de ser maktgruppens förtryck som "nödvändigt", t.ex. "nedsänkningar av den offentliga sektorn är nödvändiga, annars fungerar inte vår ekonomi". Genom sin stora makt så har de också möjlighet att sabotera politiska, demokratiska beslut. Makthavarna investeringsstrejkar - de flyttar ut sina besparingar till banker i andra länder - de flyttar industriverksamheter, etc. Karl Marx kallade den här maktgruppen för "den härskande klassen". Om historien sa han: "All hittillsvarande historia är historien om klasskamp".

Samhället hänger alltså ihop bara om organisationen gynnar "den härskande klassen". Men om "den härskande klassen" tappar greppet om sin ledande ställning, då bryter konflikten ut i öppen strid.

Produktionstekniken - samhällets grund

De viktigaste rollerna som finns i ett samhälle är de som har med den grundläggande varuproduktionen att göra. Vi behöver ju alla mat, kläder, bostad, fortskaffningsmedel, etc. Konflikttetikerna anser att den produktionsteknik som används i ett samhälle, t.ex. i Sverige, medför att detta samhälle också måste organisera sina övriga funktioner så att det passar produktionstekniken som finns. Om t.ex. de flesta jobbar mellan kl. 7 och 16, så bör ju affärer, idrottsanläggningar m.m., ha öppet efter klockan 16 och gärna på helger. Detta medför då att vissa människor måste jobba när andra har sin fritid. Vilket i sin tur påverkar ytterligare förhållanden i samhället.

Jägar-, odlar- och industrisamhällen är exempel på samhällen som är olika organiserade p.g.a. skillnaderna i "produktionsteknik".

Socialisationsprocessen - maktens legitimering

För att samhällets verkliga makthavare skall kunna behålla sin makt - och sina privilegier - måste medborgarna "fostras" till att tycka att den rådande ordningen är den bästa tänkbara. De skall förses med den "rätta" ideologin.

Helst skall de dessutom inte riktigt veta vem som har den verkliga makten.

Konflikttetikerna anser inte att det är politikerna som har den grundläggande makten i ett industrisamhälle. Det är industriägarna och deras verkställande direktörer som genom sin möjlighet att anställa och avskeda - köpa arbetskraft - i princip styr och ställer över de andra medborgarna.

Genom att kunna besluta om var nya industri-anläggningarna skall byggas, kan industrins ägare och ledare spela ut olika grupper mot varandra och genomdriva sina egna intressen.

Det gäller för makthavarna att legitimera sina egna privilegier. Industriledares höga löner motiveras t.ex. med att jobbet fordrar beredskap under dygnets alla vakna timmar samt högt risk- och ansvarstagande.

Brott blir det som undergräver makten, moral blir det som bevarar makten. Grundläggande social förändring kan inte ske genom att man talar med varandra i samförstånd, den sker genom revolutioner, anser konflikttetikern.

Stratifieringsprocessen - makthavare och maktlösa

Enligt konflikttetikerna fördelas inte resurserna rättvist i samhället. De "starka" tar för sig mer än de ger ifrån sig. På motsvarande sätt får de "svaga" ge ifrån sig mer än de får (i lön för sitt arbete).

Om inte politikerna skulle stifta lagar, t.ex. "socialpolitiska reformer", så skulle Sverige vara ett samhälle med mycket större skillnader mellan rik och fattig/makthavare och maktlösa, enligt konfliktteteorin.

Utbildning kan i vårt samhälle ge en viss makt genom de jobb som den högutbildade kan skaffa sig. Men denna makt är inte alls så stor som *ägarmakten*. De som äger de stora förmögenheterna, industrierna, skogarna och fastigheterna, befinner sig i samhällets allra högsta skikt.

Det politiska livet - varför finns det olika åsikter enligt konfliktteorin?

Egenintresset förnekar sig aldrig, säger konfliktteoretikerna. Med det menas t.ex. att när riksdagen skall ta stora och viktiga beslut, så

är det ytterst gruppintressen som är grunden för de olika åsikterna. Inte så att politikerna alltid vet att de talar för gruppintressen. Ofta är de istället övertygade om att den politik som de kämpar för är den bästa för hela samhället - både för fattig och för rik.

En möjlig uppdelning av olika sorters makt

